

miş ilim adamlarıyla görüşmüştür. Onun bir başka özelliği de A. Battal Taymas, Z. Velidi Togan ve Abdülkadir İnan gibi ilim adamlarının da faydalandığı çok zengin ve kıymetli yazmalara sahip özel bir kütüphane kurmuş olmasıdır.

Öğretimin Türkçe yapılması fikrinde olduğundan birçok ders kitabı yazmış ve bunlar devrin mekteplerinde okutulmuştur. Bunlar arasında en önemlisi kabul edilen *Maârif-i İslâmiyye* adlı eseri, kaleme alındığı 1890 yılından başlayarak defalarca basılmış, Rusya müslümanlarının uyanış hareketlerinde önemli tesirler yapmıştır. "*ed-Dîn ve'l-edeb* namında ayda iki mertebe neşredilir mecelle-i İslâmiyyedir" başlığıyla 1324 (1906) yılında Kazan'da yayımlamaya başladığı ve kaydedildiğine göre 1917 yılına kadar yayımını sürdüren onbeş günlük mecmuası (Hakkı Tarık Us Ktp., nr. 137; İÜ Edebiyat Fakültesi Tükiyat Araştırmaları Merkezi Ktp., nr. 955), devrin en uzun ömürlü neşir organlarından biri olduğu kadar mutedil yenilikçi fikirlerin de temsilcisi durumundaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah Battal Taymas, *Kazanlı Türk Meşhurlarından III: Âlimcan Barudî*, İstanbul 1958; a.mlf., *Kazan Türkleri*, Ankara 1966, s. 183, 188; Zeki Velidi Togan, *Hatıralar*, İstanbul 1969, s. 312-313; Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Ankara 1985, s. 34-38, 95-101, 104, 120, 125, 163, 281-283; C. Validov, *Oçerk İstoriî Obrazovannosti i Literaturi Tatar*, Oxford 1986; Hasan Duman, *Katalog*, s. 89; Abdülkadir İnan, "Âlimcan", *İTA*, I, 332.

NADİR DEVLET

ÂLİMİYYE

(العالمية)

Ezher Üniversitesi'nin
yüksek öğrenimi bitiren öğrencilerine
verdiği en yüksek ilmi icâzet
veya diploma.

Bu terimin ifade ettiği mânalar, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ezher'deki eğitim düzenlemeleriyle beraber değişmiştir.

361'de (972), Fâtımî Halifesi Muiz-Lidînillâh'ın kumandanı Cevher Sıkkîlî tarafından bir İslâmî ilim merkezi olarak kurulan Ezher'de verilen icâzetlerle ilgili Fâtımî ve Eyyübî devirlerine ait elimizde bilgi yoktur. Kalkaşendî'nin *Şubhu'l-a'sâ* adlı eserinde, Ezher'in parlak dönemi sayılan Memlûkler zamanında verilen değişik icâzetnâmelerden örnekler bulunmaktadır. Bunlar çeşitli ilimlerin

ve kitapların rivayet ve tedrisi, ayrıca fetva ile ilgili icâzetnâmelerdir.

Ezher, Ortaçağ'da İslâm âleminin çeşitli merkezlerindeki diğer İslâmî eğitim kurumları gibi, talebelerine ilmi icâzet vermeyi hocalara bırakmıştı. Hoca talebesinde tam bir yeterlilik gördüğü ve okuduğu kitabın konularında tam mânasıyla nüfuz sahibi olduğunu anladığı zaman ona icâzet verirdi. Öğrenci bir ilim dalında icâzet alırken diğer bir ilim dalında da yeterlilik ve ilmi güç kazanıncaya kadar eğitime devam ederdi. Böylece kendisine icâzet verilen konuda müderris, henüz icâzet alamadığı konuda ise talebe olurdu. Kendisinde ilmi yeterlilik görüldüğü takdirde birden fazla hocadan, birden fazla icâzet alması da mümkündür.

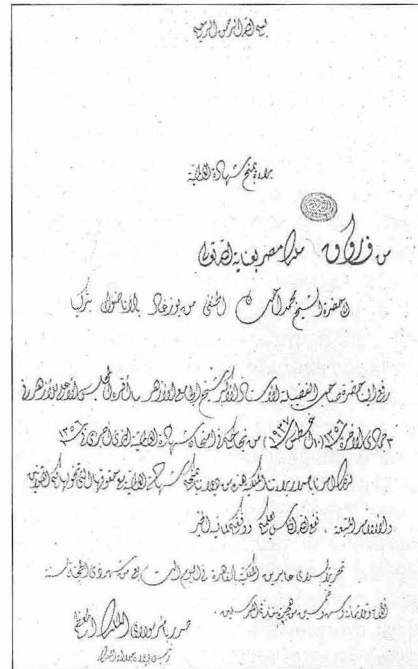
Ezher'in talebelerine verdiği en yüksek diploma olarak kabul edilen âlimiyye diplomasının alınma şekli, zaman zaman kanun değişiklikleriyle belirlenmiştir. Bu konudaki ilk kanun, Hidiv İsmâil Paşa ve Ezher şeyhi Muhammed el-Abbas zamanında 1872'de çıkarılmıştır. Ancak âlimiyye teriminin ilk defa ne zaman kullanıldığı hakkında kesin bilgi olmadığı için bu tarih onun resmîyet kazandığı ilk tarih sayılabilir. Bu kanunla, Ezher'de ders verebilmek için âlimiyye

diplomasını almak şart koşulmuş ve bu diploma üç dereceye ayrılmıştır. Kanun, okunacak dersleri on bir ders olarak belirlediği için "on bir kanunu" olarak tanındı. Bu dersler şunlardı: Tefsir, hadis, tevhid, usul, fıkıh, nahiv, sarf, meânî, beyân, bedî ve mantık. Kanunun getirdiği en önemli değişiklik, ilmi icâzetin hidiv veya onun vekili tarafından resmî mühürle mühürlenerek "buyruldu" şeklinde çıkmaya başlamasıydı. Bu şekilde âlimiyyenin verilmesi bir hocaya veya hocalara bırakılmıyor, talebenin durumunun tayin edilmesi, Ezher şeyhinin başkanlığında altı hocadan oluşan bir jüri huzurunda verilecek bir imtihana bağlanıyor ve böylece öğrenci devlet tarafından onaylanmış resmî âlimiyye diploması sahibi oluyordu. 1895'te çıkan başka bir kanun Ezher eğitimini süre açısından da sınırlayarak âlimiyye almayı iki merhaleye ayırdı: **Ehliyye** (ehliyet) diploması verilen sekiz yıllık birinci merhale, ehliyye diploması olanlar için âlimiyye diploması verilen dört yıllık ikinci merhale. İkinci merhaleyi tamamlayıp Ezher'de on iki yılını dolduran talebe, Ezher şeyhinin başkanlığında altı kişilik âlimler heyeti tarafından imtihan edilir, başarılı olduğu takdirde âlimiyye diploması alır ve önceki kanunda olduğu gibi derecesi belirtilirdi.

1896'da, Şeyh Muhammed Abduh'un Ezher'in geliştirilmesi ve çağa ayak uydurmasının sağlanması maksadıyla yaptığı çağrı üzerine çıkarılan kanuna göre, ehliyye diploması alabilmek için en az sekiz bilim dalında tahsil görmek ve en az sekiz yıl devam etmek lâzım gelirken âlimiyye derecesini elde edebilmek için en az on altı yıl okumak gerekiyordu. Bu iki diplomanın imtihan jürilerinin başkanlığını Ezher şeyhi yapar, ehliyye jürisi üç, âlimiyye jürisi altı âlimden oluşurdu. Ehliyye diplomasında Ezher şeyhinin imzasıyla yetinilir, âlimiyyede ise ayrıca hidivin mühür veya imzası bulunur ve derecesini belirten buyruldu çıkarılırdı. Ehliyye diploması alanlar imamlık, hatiplik, vâzilik yapma ve camilerde ders okutma; âlimiyye diplomasını alanlar ise Ezher'de müderris olma ve devlet dairelerinde üst kademelelerde görev alma hakkını kazanırlardı.

1908'de çıkan yeni bir kanunla Ezher'deki eğitim ilk, orta ve yüksek olmak üzere dörder yıllık üç kademeye, ders programları da dinî ilimler, Arap dil ilimleri, matematik ilimleri olmak üzere üç dala ayrıldı; 1911'de de tekrar yeni düzenlemeler yapıldı.

Mısır Kralı Fâruk adına Yozgatlı müderris Mehmed İhsan'a 1356 (1937) yılında verilen âlimiyye diploması ile ilgili kralın mührünü taşıyan berat

1923, 1925 ve 1927 yıllarında çıkarılan kanunlarla Ezher'de eğitim süreleri yeniden düzenlendi. 1930'da çıkarılan kanunla da orta öğretim kurumları yüksek öğretim kurumlarından ayrılarak Batı üniversiteleri tarzında ilâhiyat (Külliyetü usûlî'd-dîn), Fıkıh ve İslâm Hukuku (Külliyetü's-şerîa), Arap Dili (Külliyetü'l-lugati'l-Arabiyye) adı altında dört yıllık tahsil süreleri olan üç fakülte kuruldu. Bu fakültelerin mezuniyet diplomalarına âliyye (العالية) denildi. Bunu kazananlara Ezher'in idarî bölümlerinde, orta eğitim enstitülerinde, camilerde hocalık, ayrıca imamlık, hatiplik ve nikâh memurluğu yapma hakkı verildi. Mezuniyet sonrası ihtisas, meslek (تخصص في المهنة) ve bilim (تخصص في المادة) kollarına ayrıldı ve meslekte (vaaz ve irşad, kadılık, fetva verme, avukatlık, orta seviyeli din ve genel eğitim kurumlarında öğretmenlik) ihtisaslarını bitirenlere "âlimiyye", bilimde (üç fakültenin ana bilim dallarından birinde) ihtisas yapanlara "âlimiyye maa lakab üstâz" derecesi verildi ve bu unvanı taşıyanlara fakültede ve ihtisas bölümlerinde müderrislik yapma hakkı tanındı.

1930'da çıkarılan kanunla Ezher şeyhinin başkanlığında Yüksek Ezher Meclisi kuruldu. Bu meclisin üyeliklerine Ezher şeyhinin vekili, Mısır müftüsü, üç fakültenin şeyhleri (dekanlar), Adalet, Evkaf, Maarif, Maliye bakanlıklarının müsteşarları, Ezher'in ileri gelen ulemâsından kralın seçeceği iki âlim, ayrıca Ezher'le ve dinî eğitimle ilgili iki kişi getirilmiştir. Bu yüksek meclis Ezher'in idaresi ve eğitimi konularında yasama ve yürütme yetkisine sahipti. Meclis ayrıca âlimiyye diplomasının imtihanlarında başarı kazananların diplomalarını alabilmeleri için, başkanı vasıtasıyla krala diploma beratları hususunda arzda bulunurdu.

1936 yılında çıkan kanun âlimiyye diplomasını daha ayrıntılı bir şekilde belirledi ve böylece Ezher'deki üç fakülte (Usûlî'd-dîn, Şeriat ve Arap Dili fakülteleri) mezuniyet sonrası ihtisaslarını tamamlayan öğrencilerine iki seviyede âlimiyye diploması vermeye başladı. Birincisi master derecesine tekabül eden tedris, kazâ, vaaz ve irşad icazetli âlimiyye diploması (şehâdetü'l-âlimiyye maa'l-icâze), ikincisi doktora mukabili olan ve diplomayı alan kimseye üstâz unvanı veren, ayrıca fakültelerde ve ihtisas alanlarında ders verme yetkisi tanıyan diploma idi (şehâdetü'l-âlimiyye maa derecesi üstâz).

1961'de çıkarılan kanundan sonra, fakültelerin çeşitli bölümlerinde yüksek

öğrenim gören kimselere ilmî pâyeler vermek üniversite kurulunun görevlerine dahil edildi. Diğer üniversitelerdeki doktora karşılığı olarak verilen âlimiyye diploması, Ezher'de artık çeşitli ihtisas dallarında da verilmeye başlandı. Ancak talebenin âlimiyye derecesine kaydedilmesi için Ezher fakültelerinin birinde ihtisas (master) yapması, yahut Mısır üniversitelerinin herhangi bir fakültesinden veya Ezher Üniversitesi tarafından tanınmış başka fakülte ya da enstitüden ona muadil bir diplomaya sahip olması gerekmektedir. âlimiyye diplomasının alınabilmesi için de "ilme yeni bir şeyler katan" ve iki yıldan az olmayan bir süre zarfında hazırlanan bir tezin sunulması ve biri tez danışmanı olmak üzere üç kişilik bir jüri önünde tartışıldıktan sonra kabul edilmesi usulü benimsendi.

Bugün Fen, Mühendislik, Ziraat, Tıp, Ticaret fakülteleri gibi Ezher'in 1961 reformundan sonra kurulan yeni fakültelerinde âlimiyye diploması (doktora) herhangi bir derece belirtmeksiz verilirken Arap Dili, İslâmî ilimler, Beşerî ilimler ile Dil ve Tercüme fakülteleri âlimiyye diplomasını birinci ve ikinci şeref mertebeleriyle vermektedir. Ayrıca âlimiyyetü'l-gurebâ adını taşıyan ve iki dünya savaşı arasında Mısır'ı olmayan yabancı talebelere verildiği bilinen bir âlimiyye diploması daha vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'şâ*, Kahire 1383/1963, IV, 322-327, 328-329; Abdülmüteâl es-Saîdî, *Târîhu'l-ıslâh fi'l-Ezher*, Kahire 1943; Soad Maher, *al-Azhar: Monument and Culture* (trc. Abdel Aziz Afifi), Kahire 1967, s. 42; Ahmed Muhammed Avf, *el-Ezher ft elf 'âm*, Kahire 1970, s. 61, 87; B. Dodge, *al-Azhar: A Millennium of Muslim Learning*, Washington 1974, s. 132; *el-Ezherü's-şerîf ft 'idihi'l-elfi*, Kahire 1403/1983, s. 82, 96, 99, 308-309; Abdülaziz M. es-Sinnâvî, *el-Ezher: Câmi'an ve Câmi'aten*, Kahire 1983, I, 148-150; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, V, 31-32; K. Vollers, "Ezher", *IA*, IV, 440-442; "Ezher", *DMİ*, II, 73-74; J. Jomier, "al-Azhar", *EI*² (İng.), I, 817-818.

EKMELEDDİN İHSANOĞLU

ALJAMİA

Endülüs'te

XVII. yüzyılın başlarına kadar konuşulan ve Arap harfleriyle yazılan İspanyol lehçesi.

Araplar, Endülüs Emevî Devleti'nin sınırları dışında kalan Kuzey İspanya'daki Galicia, Castilla, Aragon ve Catalunya gibi bölgelerde konuşulan İspanyol dialektleri ile Portekizce'ye, genel anlam-

da "İspanyolca" yerine söylenmek üzere *el-acemiyye* (العجمية) "acemce" (yabancı dili) adını vermişlerdir. Doğuda da özellikle Farsça için kullanılan *el-acemiyye* kelimesi daha sonra *aljamia* şeklinde İspanyolca'ya girmiş ve bu defa İspanyollar'ın dışında kalan müslümanlarla yahudilerin ve Arap kültürünü benimsemiş İspanyollar'ın konuştukları, Arap, nâdiren de İbrânî harfleriyle yazılan melez İspanyol lehçesini adlandırmak için kullanılmıştır. Bu lehçenin, Endülüs'ün müslümanlar tarafından fethedilmesinden hemen sonra oluşmaya başladığı ve siyasî tarihe bağlı kalarak da farklı kesimlerde ve uzun sürede geliştiği görülmektedir. Aljamia'nın yazı dili haline gelmesi ve bir edebiyata (Aljamiado) sahip olması, tahminen XI. yüzyılda Arap alfabesinin kullanılmaya başlamasından sonradır. İslâmiyet'in yayıldığı Türk, İran, Afgan ve Hint topraklarında olduğu gibi İspanya'da da İslam kültürü yerleşirken yazı sisteminde değişiklik meydana gelmiş ve önce, İslâm dinini kabul eden İspanyollar (Müsâlime) ile bunlarla Arap baba, İspanyol annelerden doğan müslüman nesil (Muladies < Ar. müvelledün "yeni nesil, melezler"), sonra İslâm dinini kabul etmedikleri halde İslâm kültürünü benimsemiş olan İspanyollar (Mozarab < Ar. müsta'rib "Araplaşmış") ve daha sonra da bölge bölge Arap siyasî üs-

Câbir b. Abdullah'ın rivayet ettiği bir hadisi açıklayan Aljamia ile yazılmış bir kitap sayfası

